

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بهار ۱۳۹۲

جامعه‌شناسی تاریخی
(مفاهیم، نظریه‌ها، نقد و بررسی)

دکتر مجید کافی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۲

کافی، مجید، ۱۳۴۴-

جامعه‌شناسی تاریخی (مفاهیم، نظریه‌ها، نقد و بررسی) / مجید کافی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.
چهارده، ۴۶۵ص: نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۲۷۳: علوم اجتماعی؛ ۲۵)
بها: ۱۲۹۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۴۲۷]-۴۳۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. جامعه‌شناسی تاریخی. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۱۳۹۳ ۲ ج ۲ ک / ۴۸۷ HM ۴۵۸ / ۴۰۳۸

۳۴۵۶۹۲۴

شماره کتابشناسی ملی

www.ketab.ir

جامعه‌شناسی تاریخی (مفاهیم، نظریه‌ها، نقد و بررسی)

مؤلف: دکتر مجید کافی

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۲۹۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۳۳۱۱۱۱۰۰ - ۰۲۵ (انتشارات: ۳۳۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۳۸۰۳۰۹۰

ص.ب. ۳۱۵۱ - ۳۷۱۸۵ ● تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نیش کوی اسیکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰ - ۰۲۱ و ۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌بینی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامه به اراز اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از مفاهیم اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

کتاب حاضر به عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته‌های مختلف تاریخ و جامعه‌شناسی در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا و نیز دیگر علاقه‌مندان به این دست از مطالعات تهیه شده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از مؤلف محترم جناب آقای دکتر مجید کافی و نیز ناظر گرامی جناب آقای دکتر مرتضی توفیق تشکر و سپاسگزاری نماید.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱ پیشگفتار

بخش اول: مطالعات تاریخی / ۵

۹ فصل اول: تاریخ سنتی

۹ تعریف و موضوع تاریخ سنتی

۱۰ ویژگی‌های تاریخ سنتی

۱۳ تاریخ‌نگاری تاریخ اسلام

۱۴ روش تاریخ‌روایی

۱۹ نقد تاریخ سنتی

۲۴ نتیجه‌گیری

۲۶ فصل دوم: تاریخ تحلیلی

۲۹ موضع محقق تاریخ در قبال پدیده مورد مطالعه

۳۱ تفاوت تاریخ سنتی و تاریخ تحلیلی

۳۳ روش‌شناسی تاریخ تحلیلی

۳۶ ویژگی‌های تاریخ تحلیلی

۳۷ اهداف تاریخ تحلیلی

۳۸ تأثیر تاریخ تحلیلی بر جامعه‌شناسی

۳۹ نقد تاریخ تحلیلی

۴۰ نتیجه‌گیری

۴۲ فصل سوم: تاریخ اجتماعی

۴۳ تعریف و موضوع تاریخ اجتماعی

۴۵ هدف تاریخ اجتماعی

۴۶ نظریه و تاریخ اجتماعی

۴۹	روش تاریخ اجتماعی
۵۲	پیشینه تاریخ اجتماعی در اندیشه اسلامی
۵۲	نقد و بررسی
۵۴	نتیجه‌گیری
۵۵	فصل چهارم: فلسفه تاریخ
۵۶	انواع فلسفه تاریخ
۵۷	تاریخ و فلسفه نقدی آن
۵۸	فلسفه نظری یا جوهری تاریخ
۶۰	تفاوت فلسفه تحلیلی تاریخ با فلسفه نظری تاریخ
۶۱	موضوع فلسفه تاریخ
۶۱	عامل حرکت تاریخ
۶۲	تفاوت بین فلسفه نظری تاریخ و جامعه‌شناسی تاریخی
۶۴	نتیجه‌گیری
۶۵	بخش دوم: جامعه‌شناسی تاریخی / ۶۵
۶۹	فصل پنجم: جامعه‌شناسی تاریخی
۷۰	تعریف جامعه‌شناسی تاریخی
۷۳	موضوع جامعه‌شناسی تاریخی
۷۹	هدف جامعه‌شناسی تاریخی
۸۱	رهیافت‌های جامعه‌شناسی تاریخی
۸۸	نقد و بررسی
۸۹	نتیجه‌گیری
۹۰	فصل ششم: پیشینه و سطوح جامعه‌شناسی تاریخی
۹۰	پیشینه
۹۳	مراحل موضوعی جامعه‌شناسی تاریخی
۹۵	سطوح جامعه‌شناسی تاریخی
۹۵	الف) سطح خرد
۹۷	ب) سطح متوسط
۹۸	ج) سطح کلان
۱۰۰	نتیجه‌گیری
۱۰۲	فصل هفتم: در باب جامعه‌شناسی تاریخی
۱۰۲	چرا جامعه‌شناسی به اطلاعات تاریخی نیازمند است؟
۱۰۳	چرا جامعه‌شناسی تاریخی؟

۱۰۵	واگرایی جامعه‌شناسی تاریخی و جامعه‌شناسی ایستا
۱۰۶	تفاوت میان فلسفه نظری تاریخ و جامعه‌شناسی تاریخی (جامعه‌شناسی پویا)
۱۰۹	تفاوت تاریخ اجتماعی با جامعه‌شناسی تاریخی
۱۰۹	نقد جامعه‌شناسی تاریخی
۱۱۳	نتیجه‌گیری
۱۱۵	فصل هشتم: روش و روش‌شناسی جامعه‌شناسی تاریخی
۱۱۵	روش جامعه‌شناسی تاریخی
۱۱۷	۱. طرح و مسئله تحقیق (روش تطبیقی تاریخی)
۱۱۸	۲. روش گردآوری داده‌ها
۱۱۹	۳. تحلیل و ارزیابی داده‌ها (استراتژی‌های مقایسه‌ای)
۱۲۰	ویژگی‌های تحلیل تطبیقی تاریخی
۱۲۲	انواع تحلیل تطبیقی تاریخی
۱۲۴	روش مقایسه‌ای در سطح اسمی
۱۲۵	روش‌های جان استوارت میل
۱۲۶	روش توافق
۱۲۸	روش تخالف
۱۲۹	روش توافق و تخالف
۱۳۱	نقد روش‌های «میل»
۱۳۵	انتخاب شبیه‌ترین یا مختلف‌ترین موردها
۱۳۶	جبر بولی
۱۴۴	نقد و بررسی روش مقایسه‌ای در سطح اسمی
۱۴۴	روش مقایسه‌ای در سطح ترتیبی
۱۴۵	روش تغییرات همزمان
۱۴۷	نقد و بررسی روش مقایسه‌ای در سطح ترتیبی
۱۴۹	روش مطالعه موردی در سطح اسمی، ترتیبی و فاصله‌ای
۱۵۱	تطبيق الگو
۱۵۲	ردیابی فرایند (تبیین تاریخی)
۱۵۳	اول، بیان مکانیسم علی
۱۵۵	دوم، آزمون فرضیه
۱۵۵	روایت علی
۱۵۸	نقد و بررسی
۱۵۹	۴. روش‌های ارزیابی تحقیقات کیفی
۱۶۰	۵. روش‌های ارائه داده‌ها
۱۶۲	نقد و بررسی

۱۶۳	نتیجه‌گیری
۱۶۵	فصل نهم: آینده‌نگری
۱۶۶	آینده‌پژوهی
۱۶۷	از آینده‌نگری تا آینده‌پژوهی
۱۷۱	اهمیت آینده‌پژوهی
۱۷۲	امکان آینده‌نگری
۱۷۲	پیش‌فرض‌های آینده‌پژوهی
۱۷۳	روش‌شناسی آینده‌پژوهی
۱۷۴	نقد آینده‌نگری
۱۷۶	نتیجه

بخش سوم: نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی / ۱۷۷

۱۸۱	فصل دهم: تعریف کاربرد نظریه در مطالعات تاریخی
۱۸۲	تعریف نظریه
۱۸۵	نظریه‌های کلان، متوسط و فرد
۱۸۷	کاربرد نظریه در مطالعات تاریخی
۱۸۹	نتیجه
۱۹۱	فصل یازدهم: نظریه‌های کارکردگرایی و تضاد
۱۹۱	نظریه کارکردگرایی
۱۹۲	نظام اجتماعی
۱۹۳	اصول نظری کارکردگرایی
۱۹۴	کارکرد مثبت و کارکرد منفی
۱۹۸	کارکردگرایی در جامعه‌شناسی تاریخی
۱۹۹	نظریه تضاد
۲۰۱	تضاد و دگرگونی
۲۰۲	قدرت
۲۰۳	کارکردهای تضاد اجتماعی
۲۰۴	نقد و بررسی نظریه تضاد
۲۰۴	نتیجه‌گیری
۲۰۵	فصل دوازدهم: نظریه ساختارگرایی و کنش متقابل
۲۰۵	نظریه ساختارگرایی
۲۰۶	زمینه‌های ظهور ساختارگرایی
۲۰۶	فلسفه زبان

۲۰۷	همگرایی ساختارگرایی با فلسفه
۲۰۸	ساختارگرایی و تاریخ
۲۰۹	دستاوردهای مورخ ساختارگرا
۲۱۰	کاستی‌های مورخ ساختارگرا
۲۱۱	نقد نظریه ساختارگرایی
۲۱۱	نظریه کنش متقابل
۲۱۲	کنش متقابل مبنای شکل‌گیری اجتماع
۲۱۲	نظریه کنش متقابل نمادین
۲۱۵	ارزیابی نظریه‌ها
۲۱۶	نتیجه‌گیری

بخش چهارم: نظریه پردازان و مکاتب / ۲۱۹

۲۲۳	فصل سیزدهم: متفکران مدرن
۲۲۳	اگوست کنت
۲۲۴	تقسیم جامعه‌شناسی
۲۲۶	واقعیت تاریخی
۲۲۶	مراحل سه‌گانه تاریخ
۲۲۸	نقض اصول اثبات‌گرایی
۲۲۹	هربرت اسپنسر
۲۳۰	تکامل‌گرایی
۲۳۱	نگرش تکاملی اسپنسر
۲۳۲	تکامل اجتماعی
۲۳۴	نقد تکامل‌گرایی اسپنسر
۲۳۶	نتیجه‌گیری
۲۳۷	امیل دورکیم
۲۳۸	روش دورکیم
۲۳۸	نقد و بررسی
۲۴۰	کارل مارکس
۲۴۱	مراحل جامعه
۲۴۳	نقد
۲۴۳	ماکس وبر
۲۴۴	روش‌شناسی وبر
۲۴۶	تیپ ایده‌آل
۲۴۷	نقد تیپ ایده‌آل

۲۴۸	روش تعمیمی و تفریدی
۲۵۰	جامعه‌شناسی تاریخی سرمایه‌داری
۲۵۲	اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری
۲۵۴	نتیجه‌گیری
۲۵۵	الفرد وبر
۲۵۵	واحد‌های تاریخی و فرهنگ
۲۵۸	کارکرد جامعه‌شناسی فرهنگ
۲۵۹	کالینگ وود
۲۶۰	معنای تاریخ
۲۶۰	علت در تاریخ
۲۶۲	نظریه نظام جهانی والرشتاین
۲۷۳	تدا اسکاچ‌پول
۲۷۴	نفی ذهنیت هدفمند
۲۷۵	تبیین انقلاب‌های اجتماعی از نظر اسکاچ‌پول
۲۷۵	تبیین شرایط وقوع انقلاب
۲۷۹	نشانه‌های شکل‌گیری انقلاب
۲۸۱	بررسی سه انقلاب
۲۸۲	روش‌شناسی
۲۸۴	نتیجه‌گیری
۲۸۷	فصل چهاردهم: تاریخ‌نگاری پُست‌مدرن
۲۸۷	مکتب آنال
۲۸۸	دوره‌های مکتب آنال
۲۹۱	دیدگاه‌های مکتب آنال
۲۹۲	نقد تاریخ سنتی
۲۹۴	رویکرد آنال به تاریخ
۲۹۵	روش‌شناسی آنال
۲۹۶	روش تاریخ جامع و کامل
۲۹۷	ردیابی فرایند
۲۹۷	روش تطبیقی
۲۹۹	نقد باورهای پیروان مکتب آنال
۳۰۱	نتیجه‌گیری
۳۰۱	میشل فوکو
۳۰۲	رد تاریخ‌نگاری سنتی
۳۰۳	فوکو و تاریخ‌نگاری مدرن

۳۰۴	تاریخ‌نگری فوکو
۳۰۵	واژگونی
۳۰۶	گسست و انقطاع
۳۰۷	روش‌شناسی
۳۰۷	هرمنوتیک
۳۰۷	ساختارگرایی
۳۰۸	تحلیل تاریخی
۳۰۸	تجربه
۳۰۹	دیرینه‌شناسی
۳۱۰	تبارشناسی
۳۱۰	نظریه عدم استمرار در تاریخ
۳۱۱	نقد و بررسی
۳۱۳	نتیجه‌گیری
۳۱۴	تاریخ‌نگاری فمینیستی
۳۱۴	تعریف مطالعات تاریخی فمینیستی
۳۱۵	روش‌شناسی مطالعات تاریخی فمینیستی
۳۱۶	هدف تاریخ‌نگاری فمینیستی
۳۱۷	نقش جنسیت در تاریخ‌نگاری
۳۱۸	محورهای تاریخ‌نگاری فمینیستی
۳۱۹	تاریخ‌نگاری اسلامی از دید فمینیست‌ها
۳۲۱	نقد و بررسی
۳۲۳	جمع‌بندی
۳۲۵	جمع‌بندی بخش پست‌مدرنیسم

بخش پنجم: اندیشمندان مسلمان / ۳۲۷

۳۳۱	فصل پانزدهم: ابن‌خلدون: نظریه عصیبت
۳۳۱	فلسفه تاریخ
۳۳۱	اصول تاریخ‌نگاری
۳۳۲	علم‌العمران (جامعه‌شناسی)
۳۳۳	روش‌شناسی ابن‌خلدون
۳۳۴	ارتباط علم‌العمران و تاریخ
۳۳۴	نظریه عصیبت
۳۳۵	دین و عصیبت
۳۳۶	تطورگرایی ابن‌خلدون

۳۳۷	جامعه‌شناسی تاریخی ابن خلدون
۳۳۹	ویژگی‌های جامعه‌شناسی تاریخی ابن خلدون
۳۴۰	جامعه‌شناسی تاریخی نه فلسفه تاریخ
۳۴۱	نقد و بررسی
۳۴۲	نتیجه‌گیری
۳۴۴	فصل شانزدهم: سیدجمال‌الدین و نظریه انحطاط
۳۴۴	نظریه‌های انحطاط
۳۴۷	نظریه تکامل
۳۴۹	مراحل تکامل
۳۵۰	انحطاط جوامع اسلامی
۳۵۰	علل انحطاط
۳۵۱	تأثیرپذیری اندیشمندان مسلمان از غرب
۳۵۱	عقاید خرافی
۳۵۱	مادی‌گرایی
۳۵۲	صوفی‌گری
۳۵۲	تبیین تاریخی از انحطاط
۳۵۴	نقش اطلاعات تاریخی در تحلیل‌های سیدجمال
۳۵۵	نتیجه‌گیری
۳۵۷	فصل هفدهم: استاد مطهری: تأثیر متقابل اسلام و ایران
۳۵۷	تعریف علم تاریخ
۳۶۴	توصیف و تبیین در مطالعات تاریخی
۳۶۵	نقد و بررسی تاریخ نقلی
۳۶۹	کارکرد علم تاریخ
۳۷۱	تفاوت جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی تاریخی
۳۷۲	جامعه‌شناسی تاریخی
۳۷۳	معنای نظام
۳۷۴	تأثیر متقابل دین و جامعه در فرایند تاریخ
۳۷۴	آینده‌پژوهی: کثرت‌گرایی یا انحصارگرایی فرهنگی
۳۷۹	تأثیر متقابل دین و جامعه
۳۷۹	مطالعه‌ای در جامعه‌شناسی تاریخی
۳۸۱	سهام ایرانیان در شکل‌گیری تمدن اسلامی
۳۸۲	نتیجه‌گیری

۳۸۳	فصل هجدهم: دکتر شریعتی: هجرت عامل تمدن سازی
۳۸۳	تاریخ و علم تاریخ
۳۸۷	موضوع علم تاریخ
۳۸۸	رشد روش علمی
۳۸۹	روش مطالعات تاریخی
۳۹۲	روش شناسی قرآن در مطالعه پدیده‌های تاریخی
۳۹۴	بایسته‌های تاریخ‌نگاری
۳۹۶	نقد تاریخ سنتی
۳۹۸	جامعه‌شناسی تاریخی
۴۰۰	تعریف، موضوع و هدف جامعه‌شناسی تاریخی
۴۰۱	جریان‌های تاریخی
۴۰۱	جامعه‌شناسی تاریخی به جای فلسفه تاریخ
۴۰۲	نقش تاریخ اسلام در شناخت تاریخ جهان
۴۰۲	معنای جامعه (امت)
۴۰۳	زیربناهای جامعه
۴۰۵	عامل تغییر در جامعه و تاریخ
۴۰۶	هجرت
۴۰۷	مردم
۴۰۹	فرهنگ و تمدن
۴۰۹	تعریف فرهنگ
۴۱۰	تعریف تمدن
۴۱۱	شهرنشینی و تمدن
۴۱۲	تمدن و انواع آن
۴۱۳	منشأ تمدن
۴۱۴	مراحل تمدن
۴۱۵	جمع‌بندی
۴۱۷	خاتمه
۴۲۷	منابع و مأخذ
۴۳۵	نمایه اعلام و اماکن
۴۴۱	نمایه موضوعات

پیشگفتار

جامعه‌شناسی تاریخی به عنوان مطالعه‌ای میان‌رشته‌ای از سابقه‌ای طولانی برخوردار نیست. یکی از پدیده‌های علمی در نیمه دوم قرن بیستم، ظهور و بروز مطالعات میان‌رشته‌ای در محافل علمی و آکادمیک است. مطالعات میان‌رشته‌ای به رغم کارآمدی بالا در راستای پیشرفت علم، مسائل و مشکلاتی را هم برای دانشمندان، همراه داشته‌اند. اختلاف در تصدیق مطالعات میان‌رشته‌ای و رقابت‌های ناسالم، از جمله این مسائل و مشکلات هستند. این داستان در خصوص تاریخ و جامعه‌شناسی نیز وجود دارد.

اما به‌رغم دوری و پرهیز مورخان و جامعه‌شناسان از هر گونه تعامل و همکاری با یکدیگر در گذشته، ماهیت موضوع مورد مطالعه آنها یکسان است؛ یعنی «جامعه انسانی» به مثابه یک هویت کلی و رفتار انسان‌ها به مثابه یک روند کلی. همین امر ضرورت همکاری بین جامعه‌شناسان و مورخان و لزوم ایجاد یک مطالعه میان‌رشته‌ای برای آنان را اجتناب‌ناپذیر می‌کند. از این رو، جامعه‌شناسی تاریخی و تاریخ اجتماعی به دلیل ارتباط و پیوند موضوعی بین جامعه و تاریخ به وجود آمده‌اند. تاریخ، جامعه‌دیروز است و جامعه، تاریخ فردا. تاریخ همان جامعه است که زمان بر آن سپری شده است. بنابراین، نتیجه جمع‌گیری جامعه و زمان، تاریخ است و تاریخ منهای زمان، همان جامعه است. لذا می‌توان گفت که جامعه و تاریخ دو روی یک سکه‌اند. از این رو، هیچ‌گونه تمایز صرفاً منطقی یا حتی روش‌شناسانه‌ای که به نحو شایسته‌ای قابل تصور باشد، بین علوم اجتماعی و مطالعات تاریخی وجود ندارد. مطالعات تاریخی و جامعه‌شناسی یک کار فکری واحد است. این دو رشته علمی را می‌توان به عنوان یک برنامه تحلیل واحد و یکسان ترکیب و تلفیق کرد.^۱

۱. ر.ک: اسمیت، برآمدن جامعه‌شناسی تاریخی، ص ۱۶.

شایان ذکر است که در زمینه جامعه‌شناسی تاریخی به زبان فارسی چندین اثر ترجمه‌شده وجود دارد. این آثار را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد؛ دسته‌ای از این آثار ترجمه یک کتاب خاص یا ترجمه تعدادی مقاله در سطح کلان جامعه‌شناسی تاریخی هستند که به بیان مفاهیم، بررسی نظریه‌ها، یا روش‌شناسی جامعه‌شناسی تاریخی پرداخته‌اند. برای نمونه می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی تاریخی،^۱ مجموعه مقالات بیسنش و روش در جامعه‌شناسی تاریخی،^۲ برآمدن جامعه‌شناسی تاریخی،^۳ دسته دوم، آثاری هستند که در باب یک موضوع یا پدیده اجتماعی در سطح متوسط و گاه حتی سطح خرد و، به‌طور تاریخی به بحث و بررسی پرداخته‌اند. از این دسته می‌توان برای نمونه به موارد ذیل اشاره کرد: درآمدی بر جامعه‌شناسی فمینیستی،^۴ دولت‌ها و انقلاب‌های اجتماعی،^۵ سرمایه‌داری و حیات مادی ۱۴۰۰-۱۸۰۰م،^۶ بازنگری در تمدن مادی و سرمایه‌داری،^۷ جامعه فنودالی،^۸ دین و ساختارهای اجتماعی،^۹ تئوری‌های اجتماعی و فرهنگ جهانی،^{۱۰} جامعه‌شناسی تاریخی خانواده،^{۱۱} سیاست و فرهنگ در نظام متحول جهانی (ژئوپلیتیک و ژئوکالچر)،^{۱۲} اخلاق برترتستان و روح سرمایه‌داری،^{۱۳} اما بعضی غلط‌های ترجمه‌ای، ابهام در پاره‌ای از عبارات‌ها، تفکیک نادر موضوعات، دیرفهم بودن مطالب، نداشتن معیارهای متن یا منبع درسی نبودن، مثال‌های غیر بومی، توجه نکردن به اندیشه اجتماعی اندیشمندان مسلمان در این آثار، همه توجیه‌کننده تدوین یک منبع درسی برای درس جامعه‌شناسی تاریخی بودند.

جامعه‌شناسی تاریخی، عنوان درسی در دو مقطع و در رشته دانشگاهی است. جامعه‌شناسی تاریخی در پاره‌ای از دانشگاه‌ها در مقطع فوق لیسانس و در بعضی دیگر در مقطع دکترا تدریس می‌شود، اگرچه در گروه‌های تاریخ بیشتر در مقطع دکترا و در گروه‌های جامعه‌شناسی بیشتر در مقطع کارشناسی ارشد تدریس می‌گردد. همچنین جامعه‌شناسی تاریخی، هم جزء سرفصل‌های رشته

۱. نوشته همیلتون، گری جی، ترجمه سیدهاشم آغاچری.

۲. به ویراستاری اسکاج پول، تدا، ترجمه سیدهاشم آغاچری.

۳. نوشته اسمیت، دنیس، ترجمه سیدهاشم آغاچری.

۴. نوشته ابوت، پاملا و والاس، کلر، ترجمه مریم خراسانی و حمید احمدی.

۵. نوشته اسکاج پول، تدا، ترجمه مجید روئین تن. ۶. نوشته برودل، فرناند، ترجمه فیروزه مهاجر.

۷. نوشته برودل، فرناند، ترجمه فیروزه مهاجر. ۸. نوشته بلوخ، مارک، ترجمه بهزاد باشی.

۹. نوشته تامپسون، کنت و دیگران، ترجمه علی بهرام پور و حسن محدثی.

۱۰. نوشته رابرتسون، رونالد، ترجمه کمال پولادی. ۱۱. نوشته سگالان، مارتین، ترجمه حمید الیاسی.

۱۲. نوشته والرشتاین، ایمانوئل، ترجمه پیروز ایزدی.

۱۳. نوشته ویر، ماکس، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی.

جامعه‌شناسی و هم رشته تاریخ است؛ اما با وجود این، یک رویه واحد در مورد استاد، سرفصل‌ها و محتوای درس وجود ندارد. در برخی کلاس‌های دانشگاهی و گاهی حوزوی، استادان تاریخ و در برخی دانشگاه‌ها و دیگر مراکز حوزوی جامعه‌شناسان این درس را آموزش می‌دهند. در پاره‌ای از دانشگاه‌ها محتوای درس کاملاً تاریخی است و عنوان درس، واژه جامعه‌شناسی را بی‌جهت با خود یدک می‌کشد؛ از طرف دیگر هم، در پاره‌ای از دانشگاه‌های دیگر محتوای درس کاملاً جامعه‌شناختی و پسوند تاریخی، تزئینی برای این درس شده است. این کتاب درصدد است به لحاظ محتوایی چارچوبی را برای مباحث جامعه‌شناسی تاریخی به‌طور مشخص پیشنهاد دهد تا به این وضعیت نابسامان و آشفته سروسامانی دهد.

برای استفاده بهتر دانشجویان محترم و طلاب گرامی از کتاب، ذکر چند نکته در این خصوص لازم و ضروری است:

نخست اینکه، این اثر نتیجه تحقیق و مطالعاتی است تا نشان دهد اولاً مطالعات تاریخی بدون توجه به نظریه‌های «علوم اجتماعی»، و جامعه‌شناسی بدون توجه به «اطلاعات تاریخی» ره به جایی نمی‌برند، ثانیاً، تلاش ما برای در میان متفکران غربی و همچنین در میان اندیشمندان مسلمان در راستای نزدیک کردن جامعه‌شناسی و مطالعات تاریخی انجام گرفته است.

دوم اینکه، این اثر به عنوان یک منبع مطالعاتی برای دانشجویان و طلاب کارشناسی ارشد رشته‌های علوم اجتماعی، به‌ویژه جامعه‌شناسی و نیز طلاب و دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌های مختلف مطالعات تاریخی تهیه و تنظیم شده است.

سوم اینکه، اگرچه مخاطب این کتاب هر دو گروه دانشجویان و کارشناسان رشته‌های علوم اجتماعی و مطالعات تاریخی هستند، اما از آنجا که اطلاعات و معلومات دانشجویان و طلاب رشته‌های مطالعات تاریخی نسبت به مباحث علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی محدودند، مطالب بیشتر براساس نیاز دانشجویان و طلاب رشته‌های مطالعات تاریخی توضیح و شرح داده شده‌اند. به سخن دیگر از آنجا که دانستن مفاهیم و نظریه‌های جامعه‌شناختی مقدمه فهم و درک مطالب این کتاب است، مباحث کتاب با این پیش‌فرض تنظیم شده‌اند که دانشجویان و طلاب رشته مطالعات تاریخی باید مفاهیم و نظریه‌های جامعه‌شناسی را بدانند، از این رو، در یکی دو فصل، نظریه‌های جامعه‌شناسی، کاربرد نظریه‌ها در مطالعات تاریخی و روش‌شناسی مطالعات جامعه‌شناسی تاریخی ارائه شده‌اند. سرانجام اینکه، ارائه مفاهیم و نظریه‌های جامعه‌شناسی در تخصص جامعه‌شناسان و برعهده آنان است، از این رو استادان ارائه‌کننده این درس باید کسانی باشند که دستی در مباحث علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی دارند.

اما قبل از بیان این مساعی‌ها لازم است هرچند گذرا به مبادی، مفاهیم و علوم‌ی که در موضوع جامعه و تاریخ شکل گرفته‌اند، اشاره شود. از این‌رو، این جستار در چهاربخش مجزا ولی مرتبط تنظیم شده است:

بخش اول این جستار بر آن است تا ضمن بیان موضوع و تعریف، روش، و هدف تاریخ و تاریخ‌نگاری روایی، و تفاوت آن با تاریخ تحلیلی (تاریخ اجتماعی)؛ نقدهای تاریخ تحلیلی و جامعه‌شناختی بر تاریخ سنتی، در حد امکان اختلاف بین مورخان و محققان جدید مطالعات تاریخی را در خصوص بازسازی و بازنگری اطلاعات و داده‌های تاریخی در باب گذشته روشن سازد و در صورت امکان راه‌حلی ارائه دهد.

بخش دوم به تعریف، موضوع، روش و هدف جامعه‌شناسی تاریخی خواهد پرداخت. افزون بر آن، ارائه یک راه حل و بیان یک تقسیم کار علمی بین محققان مطالعات تاریخی (تاریخ اجتماعی) و جامعه‌شناسان تاریخی مورد توجه قرار می‌گیرد. فصل دوم این بخش، در باب همگرایی‌ها و واگرایی‌های تاریخ اجتماعی و جامعه‌شناسی تاریخی بحث می‌کند. و سرانجام در فصل سوم نقطه اشتراک تاریخ اجتماعی و جامعه‌شناسی تاریخی و به سخن دیگر مهم‌ترین همگرایی‌های جامعه‌شناسی تاریخی و تاریخ تحلیلی؛ یعنی نظریه‌های جامعه‌شناسی مورد استفاده در مطالعات تاریخی، بحث و بررسی خواهند شد.

بخش سوم به تعریف نظریه اجتماعی، کاربرد آن در مطالعات تاریخی و مهم‌ترین نظریه‌های اجتماعی که بیشترین کاربرد را در مطالعات تاریخی دارند، پرداخته است.

بخش چهارم نیز به نقد و بررسی آرا و اندیشه‌های مهم‌ترین نظریه‌پردازان عرصه جامعه‌شناسی تاریخی اختصاص یافته است.

در بخش پایانی نیز به بحث و بررسی اندیشه‌های پاره‌ای از اندیشمندان مسلمان در خصوص استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناسی در مطالعات تاریخی و گرایش آنان به جامعه‌شناسی تاریخی پرداخته شده است.

در پایان بر خود لازم می‌دانم آشکارا اذعان کنم که اثر حاضر حاصل برهم‌کنشی بین مطالعه و تدریس و همچنین، بین کنش و واکنش بین نگارنده و دانشجویان و طلاب رشته‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، تاریخ تمدن، تاریخ معاصر، تاریخ اسلام و... در چندین سال اخیر بوده است. از این‌رو، شکل‌گیری آن بسیار و امدار کسانی است که به نگارنده به شکل‌های مختلف مثل پرسش و پاسخ، نقد، بازبینی، بازنویسی، یا صرف گوش دادن به آنها، کمک کرده‌اند.